

Aydın İlindeki Efsanelerde Geçen Coğrafi Ögelerin Analizi

An Investigation of Geographical Elements in the Legends of Aydın Province

Zehra DÜNDAR¹, Prof. Dr. Sultan BAYSAN²

Özet

Efsaneler, bir doğa olayını, bir varlığın meydana gelişini ya da doğa olaylarından birinde meydana gelen değişikliği olağanüstü açıklamalarla kuşaktan kuşağa aktaran söylencelerdir. Fen ve sosyal bilimlere konu olan, insan hayatını şekillendiren fiziki ve beşeri birçok coğrafi unsur efsanelere de ilham kaynağıdır. Ancak, insanın çevreye bağımlılığı geçmişten günümüze azalmış ve bununla birlikte kültürler hakkında bilgi veren efsaneler gibi birçok sözel ürün de unutulmuştur. Bu çalışmada Aydın ve çevresinde derlemeleri yapılan efsanelerde geçen coğrafi ögeler incelenmiş; elde edilen coğrafi ögelerin eğitim amaçlı kullanılabilmesine işaret edilmek istenmiştir. Eğitimde efsane kullanımı ile bireylerin yaşadığı coğrafyayı bir bütün olarak anlamlı bir hale getirerek kültürel coğrafi bilgilerin devamlılığı sağlanabilir. Bu çalışmanın araştırma sahası Aydın ili sınırlarıdır. Çalışmada kullanılan efsaneler literatür taraması ile elde edilmiştir. Veri analizinde kullanılan yöntem ise betimsel analizdir. Çalışmada Aydın ili ile ilgili derlemeleri yapılan on dört adet efsaneye ulaşılmış ve bu efsanelerde geçen coğrafi ögeler analiz edilmiştir. *Çine Çayı Efsanesi, Meander Irmağı Efsanesi, Güzelhisar, Kızlarhisarı, Nazlı ile Beyin Oğlu* bu efsanelerden birkaçıdır. Bu efsanelerde geçen coğrafi ögeler fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya unsurları açısından incelenmiştir. Bunun için coğrafi ögelerin frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış; bunlar tablolar halinde metin içerisinde verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda frekans değerlerine bakıldığında fiziki coğrafyaya ait (*Meander, dağ, kaya, göl*) ögelerin beşeri ve ekonomik coğrafya ögelerine kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Efsane, mit, Aydın, coğrafi öge, eğitim.

Abstract

Legends are the statements conveying the nature of a phenomenon, the arrival of an entity, or the change that occurs in any of the phenomena of nature with extraordinary explanations. The physical and human geographical elements that shape the human life have also inspired legends. However, the dependence of humans on the environment has been reduced therefore; many verbal items such as epics and tales have been forgotten. This study focuses on the geographical terms, of the legends that have been compiled in Aydın and its surrounding area wondering if these elements might be used as educational purposes. Through the use of legends in education, continuity of cultural geographical information can be ensured by making the geographical area of individuals as a whole meaningful. The research area is within the borders of Aydın province. Therefore, 14 legends were compiled by literature review. Then, a descriptive analysis was carried out in terms of physical, human and economic geography elements. *Çine Çayı, Meander River, Güzelhisar, Kızlarhisarı, Nazlı and Beyin Oğlu* are some of these legends compiled. The frequency and percentage values of the geographical

¹ Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Öğrencisi., zhr_dundar@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9808-7786>

² Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sbaysan@adu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7431-7973>

terms in the legends are calculated and tabulated in the text. It is determined that the frequency values of physical geography (such as Meander, mountain, rock, lake) are higher than those of human and economic geography.

Keywords: Legend, myth, Aydın, geographical element, education

Giriş

İnsanlar özellikle sırrını çözemedikleri konuları farklı şekillerde yorumlar ve bunlara yaşanmış bazı olayları da katıp kültürel ürünleri oluştururlar. Efsaneler de bu ürünler arasındadır. Efsaneler, bir doğa olayını, bir varlığın meydana gelişini ya da doğa olaylarından herhangi birinde meydana gelen değişikliği olağanüstü açıklamalarla kuşaktan kuşağa aktaran söylencelerdir. Efsaneler geçmişle bugün arasında köprü kuran, insanın çevresinde oluşturduğu coğrafi, sosyal ve kültürel yapının anlaşılmasını sağlayan araçlardandır.

Luthi'ye (1962) göre efsane (*legende, sage*) aslında, gerçekte meydana gelmiş olayları hikaye eder. Ancak efsane gerçekten iki şekilde uzaklaşır. Efsaneler ağızdan ağıza nakledilirken değişikliğe uğrar ve aynı zamanda şairler tarafından edebi olarak işlenirken de değişirler. Dar anlamda efsane, masallarda olduğu gibi tabiatüstü bir hadisenin takdimi, hikaye edilişidir. Asıl halk efsanesi ise alışılmamış, tuhaf ve ekseriyetle huzursuzluk meydana getiren şeylerden, şekillerden ve hadiselerden bahseder (Luthi, 1962. Akt: Sakaoğlu, 1980).

Bugün, genellikle kabul edilen dört grup efsane vardır. Bunlar:

- I. Yaratılış Efsaneleri: Bir ulusun ya da dünyanın oluşumu, kıyamet ve mahşer günü gibi konulara ait efsaneler,
- II. Tarihsel Olaylar Hakkındaki Efsaneler: Tarihte yaşanan veya yaşandığına inanılan önemli olaylara ilişkin efsaneler,
- III. Olağanüstü Şeyler Hakkındaki Efsaneler: Olağanüstü varlık, kişi ve güçleri konu alıp işleyen efsaneler,
- IV. Menkıbeler: Dinsel konu ve kişileri ele alan anlatılardır (Civaroğlu, 2000).

Efsaneler gerçekleşebilmeleri için belirli bir coğrafi mekâna ihtiyaç duyar. Bu özellik efsaneleri diğer halk anlatılarından (masal, fıkra gibi) ayırır. Yine efsaneler, ait olduğu toplumlara belirli bir nitelik ve kimlik kazandırır. Efsaneler, o yerin coğrafyası, insanların yaşam biçimi, tarihi ve sahip olduğu değerleriyle yakından ilintilidir. Öyle ki, herhangi bir efsanede Anadolu coğrafyasına ait ya da toplumu ilgilendiren bir olayla karşılaşılabılır. Efsanelerin sanatsal özelliğinin yanında, halkın fikirlerine temel oluşturan inanışlara yer vermesi onun geleneksel özünü kaybetmeyen bir halk ürünü olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Nar, 2014). Dolayısıyla, efsanelerin çok yönlü olması toplumda ahlak kurallarının ve inanışların yerleşmesine katkıda bulunması, kültürü yayma ve devam ettirme (Yılar, 2005) özellikleri efsanelerin eğitimde kullanılabileceğini düşündürmektedir.

Efsane derlemeleri ile ilgili yapılmış çalışmalar arasında Kabağağaçlı'nın (1983) *Anadolu Efsaneleri*, Seyidoğlu'nun (1997) *Erzurum Efsaneleri*, Bayladı'nın (2004) *Efsaneler Dünyasında Anadolu*, Tokgöz'ün (2005) *Anadolu Efsaneleri*, Tatar'ın (2012) *Efsaneler-Söylenceler*, Sakaoğlu'nun (2013) *101 Anadolu Efsanesi*, Kılıçkaya'nın (2014) *Mitoloji, Din ve Efsaneler Işığında Anadolu*, Batur'un (2016) *Kent Kent Yurdumuzun Söylenceleri*, Püsküllüoğlu'nun (2016) *Efsaneler*, Güler'in (2017) *Efsane Dolu Anadolu* eserleri yer almaktadır. Bu çalışmalarda Anadolu'ya ilişkin efsaneler derlenmiştir. Aynı zamanda Ögel (1971) *Türk Mitolojisi 1-2* adlı eserinde Türk tarihine ait pek çok destan ve efsane metnini incelemiş ve bu metinler üzerinde de değerlendirmeler ve karşılaştırmalı incelemeler yapmıştır.

Sakaoğlu (1992) *Efsane Araştırmaları* adlı eserinde efsane kavramı ve Anadolu efsaneleri üzerine incelemelerde bulunmuş ve Türk dünyasından efsane örnekleri vermiştir. Eyüboğlu (2007) *Anadolu Mitolojisi* adlı eserinde mitoloji kavramı ve Anadolu'daki efsane ve söylenceler üzerinde incelemelerde bulunmuştur.

Eğitimde efsane çalışmalarına bakılacak olursa Şimşek'in (2001) *Tarih Eğitiminde Efsane ve Destanların Rolü* adlı makalesinde sözlü tarih metodu ile efsane ve destanların tarih eğitimine katkısı ve milli bilinç oluşturmadaki faydaları incelenmiştir. Öztürk ve Otluoğlu'nun (2002) *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller* adlı kitabının 6. bölümünde “*Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılabilecek Edebi Metinler*” başlığı altında efsane kavramı ve efsanelerin Sosyal Bilgiler dersinde kullanımına yönelik örnek bir çalışmaya yer verdikleri tespit edilmiştir.

Atakan (2002) *Afyonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezinde Afyonkarahisar ilindeki derlenmiş olan efsanelerin eğitim açısından etkilerini ele almıştır. Yılar (2005-2015) *Mit, Efsane ve Eğitim* adlı makale ve *Halk Bilimi ve Eğitim* adlı eserinde efsaneler ile eğitim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Cemiloğlu (2006) eğitim bilimi açısından halk anlatılarını örtük program bağlamında değerlendirmiştir. Tangülü (2016) *Efsaneler ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* adlı çalışmasında efsane kavramı, sınıflandırılması ve Sosyal Bilgiler öğretiminde efsane kullanımına yönelik incelemelerde bulunmuş ve örnek çalışmalara yer vermiştir. Işık ve Karakuş (2017), *Erken Çocukluk Döneminde Efsane, Destan ve Masal Metinlerinin Kullanımı* adlı çalışmada erken çocukluk döneminde çocuğun bilişsel, sosyal, kişilik ve dil gelişimi için önemli olan masal, efsane ve destan türlerinden hangi örneklerle karşılaştığını ve bu örneklerin çocuk gelişimine ne kadar uygun olduğunun tespitini yapmıştır.

Gönen (2007), *Efsanelere Göre İnsan Adlarından Kaynaklanan Yerleşim Yeri Adları ve Beyşehir Gölü* adlı çalışmasında insanların yaşadıkları mekânı adlandırmada kullandıkları çeşitli yöntemler ve efsanelere göre Beyşehir adının nasıl olduğu konusu üzerinde durmuştur. Karakuzulu ve Atnur (2007), *Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Tortum, Çıldır ve Tödürge (Demiryurt) Gölleri* adlı çalışmalarında Anadolu efsanelerinde Türk insanının belirtilen gölleri algılayış biçimini kültür coğrafyası açısından incelemiştir.

Ögel (1971), tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsanelerin mitolojiye girdiğini belirtir. Ögel (1971), efsanelere *mythus* veya *mythe (mit)* dendiğini; mitolojinin ise bu efsaneleri inceleyen bir bilim kolu olduğunu savunur. Bu çalışmada yalnızca efsaneler ele alınmış; ancak efsane yerine zaman zaman mit ya da

mitoloji kavramları da kullanılmıştır. Bu durum kavram karmaşası gibi görünse de literatür tarandığında ve alandaki yetkin eserler incelendiğinde efsane, mit ve mitoloji kavramlarının birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Derleme çalışmaları açısından Aydın'ın komşu illerinde yapılan derleme çalışmalarında çok sayıda efsanenin derlendiği göze çarpmaktadır. Örneğin, Aydın'ın güneyinde bulunan Muğla ili ile ilgili Önal'ın (2003) *Muğla Efsaneleri* adlı eserinde 150'den fazla efsanenin derlendiği görülmüştür. Doğudaki Denizli ili ile ilgili Osan'ın (2006) *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* adlı yüksek lisans tezinde ve Türkteş'in (2012) *Denizli Efsaneleri* adlı doktora tezinde yapmış oldukları derleme çalışmalarında 200'den fazla efsaneye ulaşılmıştır.

Aydın ili ile ilgili derleme çalışmalarına bakıldığında sayının fazla olmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada da derlemelerine ulaşılan 14 adet efsane incelenmiştir. Bu efsanelerden 6'sına Aydın Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün internet sitesinden, diğer derlemelere ise Bayladı'nın (2004), Sakaoğlu'nun (2013) ve Batur'un (2016) kitaplarından ulaşılmıştır.

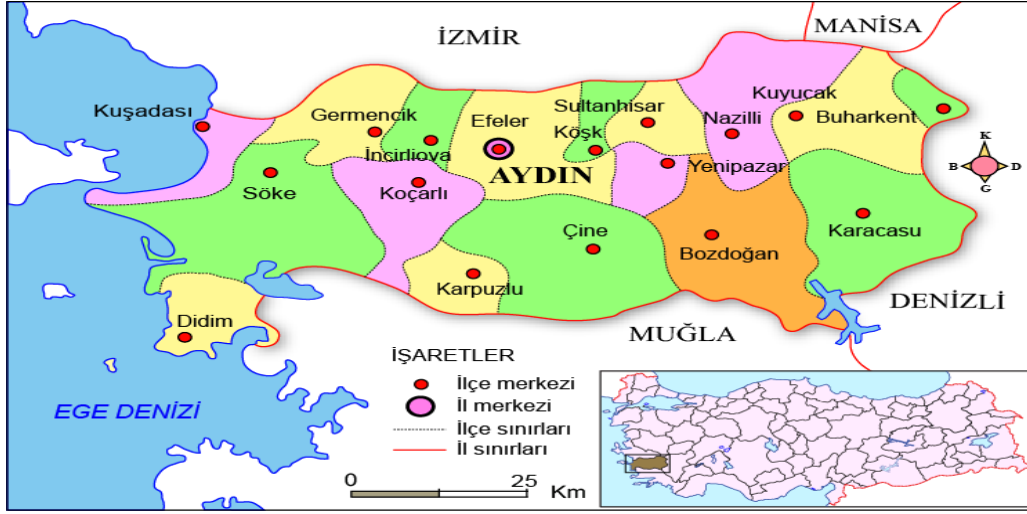
Bayladı (2004) "*Efsaneler Dünyası Anadolu*" adlı eserinde Aydın ili ile ilgili 4 efsane derlemesine yer vermiştir. Bunlar *Para Cezasına Çarptırılan Nehir, Beş Parmak Dağlarının Uykuya Doymaz Çobanı, Çömlekçi Kız Kaeria ve Antheus ya da Sadakatin Cezası* adlı efsanelerdir. Sakaoğlu (2013) "*101 Anadolu Efsanesi*" adlı eserinde Aydın ili ile ilgili 1 efsane derlemesine yer vermiştir. Bu *Nazlı ile Beyin Oğlu* adlı efsanedir. Batur (2016) "*Kent Kent Yurdumuzun Söylenceleri*" adlı eserinde ise Aydın ili ile ilgili 3 efsane derlemesine yer vermiştir. Bunlar *Güzelhisar, Aydın ve Menderes (Meander)* adlı efsanelerdir. Sakaoğlu (2013) ve Batur (2016) efsaneleri sade anlatım ve günlük konuşma diline uygun yazıya geçirmiştir. Bayladı (2004) ise derleme çalışmalarında edebi bir üslup ve dil kullanmıştır. Efsanelerin genel özelliklerinden biri sade ve süssüz bir anlatımları olmasına karşın Bayladı'nın süslü anlatımı dikkat çekmektedir.

1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Araştırma Sahasının Özellikleri

Bu çalışmanın amacı, Aydın ili sınırları içinde ortaya çıkan/söylenen ve derlemeleri yapılmış olan sözlü edebiyat ürünlerinden efsanelerdeki coğrafi ögelerin tespit edilmesi; buradan hareketle, coğrafi ögelerin Aydın efsanelerindeki durumuna bakarak bu efsanelerin eğitim amaçlı kullanılabilmesine dair veri elde etmektir. Araştırmanın önemi, sözlü edebiyat ürünlerinden olan efsanelerin sosyal bilgiler ve coğrafya gibi derslerde hem motivasyonu artırıcı rolü, hem de öğrenme ortamını zenginleştirebileceğine işaret etmesinden gelmektedir.

Aydın ili 37°-38° Kuzey paralelleri ile 27°-29° Doğu meridyenleri arasındadır. Doğusunda Denizli, kuzeyinde İzmir ve Manisa, güneyinde ise Muğla ile komşudur. Batı sınırlarını Ege Denizi kıyıları çizer (Şekil 1). İlin denizden yüksekliği 40 metredir. İlin orta ve batı kesiminde Büyük Menderes Ovası uzanır. Yerleşim kuzeyde Aydın Dağları, güneyde Mentеше Dağları ile çevrilidir. Yerleşim, Büyük Menderes Havzası üzerinde 8007 km²lik bir yüzölçüme sahiptir.

Şekil 1. Aydın ili haritası

Kaynak: http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari.html, 8.5.2018.

Araştırma sahası olan Aydın ili uygarlıklara merkez olmuş, sınırları içinde kalan Antik Çağ'ın Afrodisias, Milet, Alabanda, Alinda, Didyma, Nisa, Priene, Magnesia gibi önde gelen kentlerinde sayısız bilgin ve bilge kişiler yetişmiştir. Bugünkü Aydın, kuzeyindeki Topyatağı sırtında Traklar tarafından kurulan Tralleis Kenti ile birlikte MÖ. 2500 yılında Hititler zamanında gelişmiş, VII. yy.da Lydia zamanında parlak çağını yaşamıştır. Friglerden sonra, İyonlar, Lidyalılar, Persler ve Romalılar hâkimiyet kurarak yörenin kültürüne katkı yapmışlardır (<http://www.aydin.gov.tr/aydin-ili-tarih>, 11.12.2017). Aydın'ın tarihi geçmişi gibi coğrafi özelliklerinin de kültürü, dolayısıyla efsaneleri üzerinde etkileri yadsınamaz.

Aydın'ın Türk egemenliğinde bir yönetim birimi olması süreci 1390 yılında Yıldırım Bayezid'in oğlu Ertuğrul Bey'in Vali olarak Aydın'a atanmasıyla başlamıştır. Aydınogulları zamanında şehrin adı *Aydın Güzelhisarı*, daha sonra *Aydın* adını almıştır. Şehir, XIV yy.da bugünkü yerine kurularak idari kademelendirme sırasıyla, 1390 yılında eyalet, 1426 yılında sancak, 1811'de İzmir, Saruhan (Manisa), Mentеше (Muğla), Antalya, Isparta sancaklarını kapsayan eyaletin merkezi olmuştur. Eyalet merkezi 1857'de İzmir'e taşındıysa da bu yönetim biriminin adı Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar "*Aydın Vilayeti*" olarak kalmıştır. Aydın'ın 1919 yılına kadar sancak şeklinde devam eden yönetim şekli, 25 Mayıs 1919-7 Eylül 1922 tarihleri arasında yaklaşık 40 ay olan işgalden sonra ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte 1923 yılında değişmiş; bu tarihten sonra kent vilayet olmuştur (<http://www.aydin.gov.tr/aydin-ili-tarih>, 11.12.2017). Kent, 2012 yılında *büyükşehir* statüsü kazanmış ve Aydın Büyükşehir Belediyesi ismini almıştır.

Yörede Akdeniz iklimi özellikleri belirgindir. Ortalama sıcaklık 17.6°C, yağışlı gün sayısı 80.6, yağış miktarı ise 677,5 mm/yıl'dır. Büyük Menderes vadisi, diğer Ege ovaları gibi batıda denize doğru açılan bir oluk biçimindedir. Bu yüzden denizin ılıtıcı etkisi ve yağış getiren rüzgârlar iç kısımlara kadar kolaylıkla girer (Koçman, 1993). Dağlık alanlarda delice ve aşu zeytin, mersin, yemiş, menengiç, ahlat, kekik gibi maki bitki örtüsü üyelerine

rastlanır. İlin %37'si ormandır. Düzlük ve verimli topraklarda ise incir, erik, şeftali ağaçları, narenciye bahçeleri ve zeytinlikler bulunmaktadır (Aydın Valiliği, t.y.).

2. Yöntem

Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması, araştırılan konuda diğer düşünür, araştırmacı ve uygulayıcıların ürettikleri bilgilerin bulunması, değerlendirilmesi ve sentezlenmesi ile mevcut durumun öğrenilmesi için yürütülen sistemli bir süreçtir (Booth, Papaionnou ve Sutton, 2012. Akt: Karasar, 2016). Literatür taramasından sonra elde edilen Aydın ve çevresinde derlemesi yapılan efsane metinleri tanımlayıcı analize tabi tutulmuştur. Analiz için önce efsaneler numaralandırılmış; toplam kelime sayıları elde edilmiştir. Daha sonra, coğrafi anlama sahip kelimelerin tümü işaretlenmiş, bunlar coğrafi açıdan kategorize edilerek elde edilen coğrafi öğeler frekanslarına göre tablolastırılmıştır.

Çalışmada incelenen 14 adet efsaneden 1-2-3 numaralı efsaneler Batur'un (2016), 10 numaralı efsane Sakaoğlu'nun (2013), 11-12-13-14 numaralı efsaneler ise Bayladı'nın (2004) yapmış olduğu derlemelerdir. 4-5-6-7-8-9 numaralı efsanelere ise Aydın Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün internet sitesinden (<http://www.aydinkulturturizm.gov.tr/efsaneler.html>, 10.12.2017) ulaşılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1'de bu çalışmada incelenen efsanelerin özelliklerine göre sınıflandırılması yer almaktadır. Buna göre, Aydın çevresinde söylenegelen efsaneler arasında *Menderes (Meander)*, *Çine Çayı* ve *Çömlekçi Kız Kaeria* yaratılış; *Güzelhisar*, *Aydın*, *Kızlarhisar*, *Nazlı ile Beyin Oğlu* tarihsel olay hakkında; *Medusa*, *Para Cezasına Çarpıtılan Nehir*, *Beş Parmak Dağlarının Uykuya Doymaz Çobanı* ve *Antheus ya da Sadakatin Cezası* olağanüstü şeyler hakkındaki ve *Nal İzi*, *Ahmet Gazi Camii* ile *Çocuklu Kaya* menkıbeler sınıfında yer almaktadır.

Tablo 1. Aydın çevresinde söylenen efsanelerin sınıflandırılması

Efsanelerin Sınıflandırılması	Efsane Adları (Efsane No)
Yaratılış efsaneleri	* <i>Menderes (Meander)</i> (3) * <i>Çine Çayı</i> (9) * <i>Çömlekçi Kız Kaeria</i> (13)
Tarihsel olay hakkındaki efsaneler	* <i>Güzelhisar</i> (1) * <i>Aydın</i> (2) * <i>Kızlarhisarı</i> (4) * <i>Nazlı ile Beyin Oğlu</i> (10)
Olağanüstü şeyler hakkındaki efsaneler	* <i>Medusa Efsanesi</i> (5) * <i>Para Cezasına Çarpıtılan Nehir</i> (11) * <i>Beş Parmak Dağlarının Uykuya Doymaz Çobanı</i> (12) * <i>Antheus ya da Sadakatin Cezası</i> (14)
Menkıbeler	* <i>Nal İzi</i> (6) * <i>Ahmet Gazi Camii</i> (7) * <i>Çocuklu Kaya</i> (8)

Yaratılış efsanelerinden *Menderes Nehri* ve *Çine Çayı* adlı efsanelerde nehirlerin oluşumu, *Çömlekçi Kız Kaeria* adlı efsane ise Miletos antik kentinin kuruluşunu anlatmaktadır. Tarihsel olay hakkındaki efsanelerden *Güzelhisar* ve *Aydın* adlı efsanelerde Aydın İli'nin kuruluşundaki tarihsel olaylar ele alınırken, *Kızlarhisarı* adlı efsanede Alabanda antik kentindeki Senato Binası'nın yapımı; *Nazlı ile Beyin Oğlu* adlı efsanede ise Nazilli ilçesinin adının nereden geldiği anlatılmaktadır. Olağanüstü şeyler hakkındaki efsanelerden *Beş Parmak Dağlarının Uykuya Doymaz Çobanı* adlı efsanede ise ay tanrıçası olan Selene ile Latmos Dağları'nda çoban olan Endymion arasındaki aşk; menkıbeler sınıfındaki *Ahmet Gazi Camii* adlı efsanede ise Eskiçine köyündeki caminin dış duvarları yapıldıktan sonra halkın kubbenin bir gecede ve Allah tarafından kondu olduğuna dair inancı anlatılmaktadır.

Tanımlayıcı analiz sonucunda incelenen efsaneler ve bu efsanelerde geçen coğrafi öğelerin oranları Tablo 2'de görülmektedir. Toplam 14 efsanenin 9'unda coğrafi öge oranı % 10-20 arasındadır. Geriye kalan 5 efsanede oran % 2-8 arasındadır. Ortalama coğrafi öge ise % 8,56'dır.

Tablo 2: İncelenen efsaneler ve bu efsanelerde geçen coğrafi öğelerin sayısı ve oranları

Efsane No	Efsane Adı	Toplam kelime sayısı	Coğrafi öge sayısı	Coğrafi öge oranı (%)
11	<i>Para Cezasına Çarptırılan Nehir</i>	105	22	20,95
1	<i>Güzelhisar</i>	99	17	17,17
6	<i>Nal İzi</i>	36	6	16,67
13	<i>Çömlekçi Kız Kaeria</i>	114	19	16,67
2	<i>Aydın</i>	103	17	16,50
3	<i>Menderes (Meander)</i>	101	15	14,85
8	<i>Çocuklu Kaya</i>	95	11	11,58
7	<i>Ahmet Gazi Camii</i>	35	4	11,43
12	<i>Beş Parmak Dağları'nın Uykuya Doymaz Çobanı</i>	551	58	10,53
10	<i>Nazlı ile Beyin Oğlu</i>	188	16	8,51
14	<i>Antheus ya da Sadakatin Cezası</i>	82	6	7,32
9	<i>Çine Çayı</i>	183	8	4,37
4	<i>Kızlarhisarı</i>	197	7	3,55
5	<i>Medusa Efsanesi</i>	692	15	2,17
	Toplam	2581	221	8,56

Bayladı'nın (2004) derlediği 11 numaralı "*Para Cezasına Çarptırılan Nehir*" adlı efsane coğrafi öğeler bakımından en zengin efsanedir. Metnin %20,95'sini coğrafi öğeler oluşturmaktadır. Bayladı'nın (2004) derlediği "*Beş Parmak Dağları'nın Uykuya Doymaz Çobanı*" efsanesinde coğrafi öge sayısı incelenen tüm efsanelerden fazladır (58 adet). Aydın Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Internet sitesinden ulaşılan 5 numaralı "*Medusa Efsanesi*" ise coğrafi öğelerin en az yer aldığı efsanedir. Efsane metninin sadece %2,17'sini coğrafi öğeler oluşturmaktadır.

Tablo 3: Efsanelerde geçen coğrafi öğelerin fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya kelime zincirleri açısından sınıflandırılması (f)

Sıra	Fiziki Coğrafya öğeleri	f	Beşeri Coğrafya öğeleri	f	Ekonomik Coğrafya öğeleri	f
1	Gece	10	Çoban	7	At	4
2	Su	8	Halk	7	Sürü	3
3	B. Menderes Nehri	7	Kale	6	Panayır	2
4	Meander	7	Kent	5	Liman Şehri	1
5	Taş	7	Şehir	4	Nehir Taşıtı	1
6	Kaya	6	Miletos	4	Pazar Yeri	1
7	Yeryüzü	5	Karia	3	Ticaret	1
8	Beşparmak Dağları	5	Hisar	3	Kavşak Yeri	1
9	Dağ	5	Alabanda	3	Zeytin	1
10	Göl	5	Kuyu	3	Altın	1
11	Nehir	4	Bölge	2	<i>Toplam</i>	<i>16</i>
12	Kıyı	4	Ülke	2		
13	Toprak	4	Atina	2		
14	Olimpos Dağı	4	Türk	2		
15	Deniz	3	Rum	2		
16	Ay	3	Uygarlık	1		
17	Çine Çayı	3	Anadolu	1		
18	Dünya	2	Göç	1		
19	Ağaç	2	Aydın	1		
20	Gökyüzü	2	Alabandalı	1		
21	Güney	2	Korintos Şehri	1		
22	Latmos	2	Köy	1		
23	Latmos Dağları	2	Eskiçine	1		
24	Sabah	2	Akçaova Bucağı	1		
25	Aydınlık	2	Belen Mevkii	1		
26	Kuzey	1	Yöre	1		
27	Batı	1	Oba	1		
28	Doğu	1	Çevre	1		
29	Mağara	1	Civar	1		
30	Karanlık	1	Dağ Köyleri	1		
31	İrmak	1	Köylü	1		
32	Kıvrım	1	Menderes Köprüsü	1		
33	Alüvyon	1	Priene	1		
34	Anabelen Vadisi	1	İonia	1		
35	Anabelen Irmağı	1	Karialı	1		
36	Dağ Silsilesi	1	Ephesos	1		
37	Dağ Yamacı	1	<i>Toplam</i>	<i>76</i>		

38	Dağ Sırası	1
39	Gün	1
40	Tepe	1
41	Sınır	1
42	Bataklık	1
43	Akarsu	1
44	Bafa Gölü	1
45	Doruk	1
46	Güneş	1
47	Çam	1
48	Vadi	1
	<i>Toplam</i>	<i>129</i>

Tablo 3, efsanelerde geçen coğrafi ögelerin fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya açısından sınıflandırılmasını içermektedir. Efsanelerde yer alan fiziki coğrafya ögeleri beşeri ve ekonomik coğrafya ögelerinden daha fazladır. Fiziki coğrafya ögelerinden *gece (10)*, *su (8)*, *Büyük Menderes nehri (7)*, *taş (7)* en fazla tekrar eden ögeler iken; beşeri ögeler arasında *çoban (7)*, *halk (7)*, *kale (6)*; ekonomik coğrafya ögeleri arasında ise *at (4)*, *sürü (3)*, *panayır (2)* vb. kelimeler bulunmaktadır. Metinlerde geçen toplam 221 coğrafi ögeden 129 tanesi (%58,37) fiziki coğrafyaya, 76 tanesi (%34,39) beşeri coğrafyaya ve 16 tanesi ise (%7,24) ekonomik coğrafyaya ilişkin ögelerdir.

Çalışmanın bu bölümünde her efsane ile ilgili bulgular ayrı olarak verilmektedir. Bunlardan Batur'un (2016) derlediği tarihsel olay sınıfındaki "*Güzelhisar*" adlı efsanede başlıkla birlikte toplam 99 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin 17 tanesi (%17,17) coğrafi ögedir (Tablo 4). *Kale (6)*, *hisar (3)*, *halk (2)*, *at (2)*, *Anadolu (1)*, *kent (1)*, *göç (1)* ve *taş (1)* kavramları doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam barındırmadığı; *ancak kale ve hisar* kelimelerinde görüldüğü gibi bazı kelimelerin eş anlamlı olarak birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda şehrin adının verilmesini anlatan "*Güzelhisar*" adlı 1 numaralı efsane örnek metin olarak verilmiştir.

Tablo 4: *Güzelhisar* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Kale	6
Hisar	3
Halk	2
At	2
Anadolu	1
Kent	1
Göç	1
Taş	1
Toplam	17

Selçuklu akıncısı Mentеш Bey, Anadolu'yu bir uçtan bir uca dolanıp Andropolis Kalesi önlerine kadar ulaşmış. Bir kuşuyu andıran beyaz taşlardan yapılmış kaleyi görünce âdeta büyülenmiş. Bugüne kadar çok kaleler almış ama bu denli güzeliyle karşılaşmamış. Atının üzerindeyken kendi kendine, "Güzel

hisar, çok güzel hisar yapmışlar!” diye mırıldanmış. Sonra, yanındaki akıncılara dönmüş, "Haydi yiğitlerim!" diye haykarmış. "Bu güzel hisarı alalım..."

Akıncılar, atlarını dörtlü kaleye sürmüşler. Kısa bir çatışmanın ardından kale ele geçirilmiş. Halkın isteyeni orada kalmış, isteyeni malını mülkünü alıp başka yerlere göçüp gitmiş. Kimseye zarar verilmemiş. O günden sonra kalenin ve kentin adı Güzelhisar olarak yerleşmiş halkın diline.

Batur'un (2016) derlediği tarihsel olay sınıfındaki "Aydın" adlı efsanede 103 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 17 tanesi (%16,50) coğrafi ögedir (Tablo 5). *Türk (2), Rum (2), sabah (2), aydınlık (2), at (2), ülke (1), toprak (1), karanlık (1), gün (1), gece (1), kent (1)* ve *Aydın (1)* kavramları doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımında herhangi bir mecaz anlam yoktur.

Tablo 5. Aydın adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Türk	2
Rum	2
Sabah	2
Aydınlık	2
At	2
Ülke	1
Toprak	1
Karanlık	1
Gün	1
Gece	1
Kent	1
Aydın	1
Toplam	17

Yine Batur'un (2016) derlediği yaratılış efsaneleri sınıfındaki "Menderes (Meander)" adlı efsanede 101 kelime vardır. Bu kelimelerin 15 tanesi (%14,85) coğrafi ögedir (Tablo 6). *Meander (7), Menderes (2), Anabelen Vadisi (1) Anabelen Irmağı (1), ırmak (1), su (1), kaya (1)* ve *kent (1)* kavramları doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Efsanede Menderes, meander, Anabelen vadisi ve ırmağı terimleri Büyük Menderes nehrini ifade etmektedir. Büyük Menderes nehrinin ilk ismi Anabelen'dir. Bu ismin M.Ö. 4000 civarında bölgede yaşayan Etrüskler tarafından verildiği düşünülmektedir. Anabelen Vadisi M.Ö. 1155 yılında Anabelen isminin yerine Frigler "Ma-an-dere" ismini kullanmışlardır (Bayındır ve Poyrazoğlu, 1966). TDK (2018) *bellemek* sözcüğünü coğrafi yönden 'bel denilen araçla toprağı işlemek, aktarmak' olarak tanımlamaktadır. *Anabelen* kelimesinde de Türkçe çağrışımla 'toprağı işleyen' 'ana' etmeninin Büyük Menderes ırmağı olduğuna gönderme olabilir. Kaldı ki Herodot'un Menderes nehri için 'çalışan nehir' yakıştırması (Bean, 2001:199) bu savı destekler niteliktedir. Terim coğrafi anlamda *aşınım yapan ana etmenin* bugünkü ismiyle Büyük Menderes yani Anabelen ırmağı olduğunu çağrıştırmaktadır.

Tablo 6. Menderes (Meander)” adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Meander	7
Menderes	2
Anabelen Vadisi	1
Anabelen Irmağı	1
Irmak	1
Su	1
Kaya	1
Kent	1
Toplam	15

Tarihsel olay sınıfındaki “Kızlarhisarı” adlı efsanede 197 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin sadece 7 tanesi (%3,55) coğrafi ögedir (Tablo 7). *Su* (4) *Alabanda* (1), *Alabandalı* (1) ve *kent* (1) kavramları doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu ögelerin cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam görülmemiştir. Bu efsanede Kızlarhisarı isminin nasıl verildiği anlatılmaktadır: Alabanda (Araphisar) adıyla anılan antik kentin üzerinde bulunduğu Çine ilçesine bağlı Araphisar Doğanyurt köyünün bir mahallesidir. Efsaneye göre Alabanda kralının kızına iki sanatçı talip olur, kızını kraldan isterler. Kral birisine kente su getirmesini, ötekine de senato binasını yapmasını ve aynı anda işe başlamalarını, üstlendikleri işi kim önce bitirirse kızını ona vereceğini söyler. Suyu getirecek olan damat adayı çok hızlı çalışır ve işini bitirmesine az kalır. Diğerinin işi ise henüz yarıya ulaşmamıştır. Bu durumda kızı alamayacağını anlayan ikincisi kendine göre plan yapar ve çok para verip bir aracı bulur. Aracı büyük bir yalan uydurur, suyu getirecek olan damat adayına gider ve senato binasının çoktan bittiğini, kızın mimara verildiğini söyler. Suyu getirecek olan çok şaşırır. Sonra yerdeki balyozunu alır, havaya fırlatır ve havada iken balyozun altına dikilir. Hızla inmekte olan balyoz adamı paramparça eder. Bir başka söylentiye göre ise adam kendi yaptığı İncekemer’den aşağıya atlayarak intihar eder. Böylece rakipsiz kalan mimar kızı alır ve o günden sonra senato binasına Kızlarhisarı ismi verilir.

Tablo 7. *Kızlarhisarı* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Su	4
Alabanda	1
Alabandalı	1
Kent	1
Toplam	7

Olağanüstü şeyleri anlatan efsaneler sınıfında yer alan “*Medusa*” adlı efsanede 692 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin sadece 15 tanesi (%2,17) coğrafi ögedir (Tablo 8). *Olimpos Dağı* (4), *deniz* (3), *yeryüzü* (2), *gökyüzü* (1), *dağ* (1), *taş* (1), *tepe* (1), *dünya* (1) ve *Korintos şehri* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarında herhangi bir mecaz anlam yoktur.

Tablo 8. Medusa adlı efsanede geçen coğrafi öğeler

Kodlar	f
Olimpos Dağı	4
Deniz	3
Yeryüzü	2
Gökyüzü	1
Dağ	1
Taş	1
Tepe	1
Dünya	1
Korintos Şehri	1
Toplam	15

Medusa Efsanesi 'nde Athena'nın Medusa ve kız kardeşlerini birer ifrite çevirmesi ve Medusa'nın saç tellerinin yılan dönüşmesi ve sonrasında da Athena'nın bununla da yetinmeyip Medusa'nın yılan saçlı kafasını bedeninden ayırdığı anlatılmaktadır. Bugünkü Yunanistan'da bulunan Mora yarımadasındaki ilkçağ bir şehir devleti olan *Korintos şehri* kavramı bu efsanenin İyon uygarlığının bağlantılarına işaret etmektedir. Ayrıca, bugün kehanet merkezi olarak anılan Didim (Didyma) antik kentinde yer alan Apollon Tapınağı'nda Medusa kabartması bulunmakta ve adeta bu efsaneye gönderme yapmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Medusa kabartması, Didim Apollon Tapınağı

(Kaynak:<http://www.aydinkulturturizm.gov.tr/TR,64419/apollon-tapinagi.html#>, 17.02.2018)

Menkıbeler sınıfındaki "*Nal İzi*" adlı efsanede 36 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 6 tanesi (%16,67) coğrafi öğedir (Tablo 9). Bu efsanedeki *Alabanda* (2), *taş* (2), *kent* (1) ve *halk* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Bu efsanede Alabanda antik kentinin yapısında kullanılan blok taşlardan bazılarının üzerinde nal izi bulunduğu ve bu nal izinin Hz. Ali'nin küheylanının bastığı taşlardaki ayak izleri olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca *Nal İzi* ve *Kızlarhisarı* (Tablo 7) adlı efsanelerde kullanılan coğrafi öğelerde (Alabanda ve kent gibi) benzerlikler bulunmaktadır. İki efsanenin

de geçtiği coğrafi mekânın aynı olması nedeniyle böyle bir benzerlik olduğu düşünülmektedir.

Tablo 9. *Nal İzi* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Alabanda	2
Taş	2
Kent	1
Halk	1
Toplam	6

Nal İzi gibi menkıbeler sınıfındaki “*Ahmet Gazi Camii*” efsanesinde 35 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin 4 tanesi (%11,43) coğrafi ögedir (Tablo 10). *Halk* (2), *köy* (1) ve *Eskiçine* (1) gibi beşeri ve mekân bildiren kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Bu efsanede Eskiçine köyündeki caminin dış duvarları yapıldıktan sonra halkın kubbenin bir gecede ve Allah tarafından kondu olduğuna inandığı anlatılmaktadır.

Tablo 10. *Ahmet Gazi Camii* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Halk	2
Köy	1
Eskiçine	1
Toplam	4

Menkıbeler sınıfında yer alan “*Çocuklu Kaya*” adlı üçüncü efsanede 95 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 11 tanesi (%11,58) coğrafi ögedir (Tablo 11). *Kaya* (5), *taş* (2), *Akçaova Bucağı* (1), *Belen mevki* (1), *kuzey* (1), *doğu* (1) ve *bucak* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur.

Tablo 11. “*Çocuklu Kaya*” adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Kaya	5
Taş	2
Akçaova Bucağı	1
Belen Mevkii	1
Kuzey	1
Doğu	1
Toplam	11

Efsanelerdeki çeşitli motifler incelemeye de tabii tutulmuştur. Örn. Sakaoğlu (1980), taş kesilme motifi üzerine bu motifin yer aldığı efsaneleri incelemiştir. “*Çocuklu Kaya*” adlı efsanede de anne ve çocuğu arasında geçen bir olayda tüm ailenin taş kesilmesi hikâye edilmektedir. Bugün Aydın’ın güneyinde yer alan Çine ilçesine bağlı Akçaova bucağının Belen mevkiinde gövdeden birbirine bitişik iki insanı andıran sivri bir kaya bulunduğu ve kuzeye bakan bu iki kayadan doğudakinin gövdesine yapışık küçük bir kaya daha olduğu ifade edilmektedir. Küçük kayanın annenin kucağındaki çocuğu temsil ettiğine inanılmaktadır. Efsaneye göre bir kadının yanında oyun oynayan küçük çocuğuyla ekmek için hamur yoğururken, çocuğun pis ellerini hamur teknesine batırması ile kutsal nimeti

koruyamayan anne, baba ve çocuğunun o anda taş kesildiği anlatılmaktadır. Yarattığı efsaneleri sınıfındaki “Çine Çayı” adlı ikinci efsanede 183 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 8 tanesi (%4,37) coğrafi ögedir (Tablo 12). *Çine Çayı* (3), *nehir* (1), *vadi* (1), *yeryüzü* (1), *gökyüzü* (1) ve *yöre* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam bulunmamıştır. Efsaneye göre Apollon ve *bir satyr* (yarı insan yarı hayvan) olan Marsyas arasındaki müzik yarışmasını Marsyas’ın kazanması sonucunda Apollon buna çok öfkelenmiş ve Marsyas’ı ölüm ile cezalandırılmıştır. Marsyas’ın ölümü sonrasında periler bu olaya çok üzülmüş ve gözyaşı dökmüşlerdir. Akan gözyaşları sonucunda da Çine Çayı’nın oluştuğu anlatılmaktadır.

Tablo 12. *Çine Çayı* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Çine Çayı	3
Nehir	1
Vadi	1
Yeryüzü	1
Gökyüzü	1
Yöre	1
Toplam	8

Sakaoğlu’nun (2013) derlediği tarihsel olay hakkında efsaneler sınıfındaki “*Nazlı ile Beyin Oğlu*” adlı efsanede 188 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 16 tanesi (%8,51) coğrafi öge olarak tespit edilmiştir (Tablo 13). *Panayır* (2), *Pazar yeri* (1), *oba* (1), *ticaret* (1), *kavşak yeri* (1), *çevre* (1), *halk* (1), *civar* (1), *dağ köyleri* (1), *dağ* (1), *köylü* (1), *Menderes Nehri* (1), *kıyı* (1), *Menderes Köprüsü* (1) ve *su* (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur.

Tablo 13. *Nazlı ile Beyin Oğlu* efsanesinde geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Panayır	2
Pazar yeri	1
Oba	1
Ticaret	1
Kavşak yeri	1
Çevre	1
Halk	1
Civar	1
Dağ köyleri	1
Dağ	1
Köylü	1
Menderes nehri	1
Kıyı	1
Menderes köprüsü	1
Su	1
Toplam	16

Bayladı’nın (2004) derlediği olağanüstü şeyler hakkındaki efsaneler sınıfında yer alan “*Para Cezasına Çarptırılan Nehir*” adlı efsanede 105 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin 22 tanesi (%20,95) coğrafi ögedir (Tablo 14). *Büyük Menderes Nehri/Maiandros*

(4), nehir (3), akarsu (1), toprak (1), alüvyon (1), bataklık (1), kıvrım (1), kıyı (1), Karia (1), bölge (1), şehir (1), liman şehri (1), nehir taşıtı (1), ülke (1), halk (1), uygarlık (1) ve sınır (1) gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam bulunmamaktadır.

Tablo 14. *Para Cezasına Çarptırılan Nehir* adlı efsanede geçen coğrafi öğeler

Kodlar	f
Büyük Menderes Nehri/Maiandros	4
Nehir	3
Akarsu	1
Toprak	1
Alüvyon	1
Bataklık	1
Kıvrım	1
Kıyı	1
Karia	1
Bölge	1
Şehir	1
Liman şehri	1
Nehir taşıtı	1
Ülke	1
Halk	1
Uygarlık	1
Sınır	1
Toplam	22

Efsanede Menderes Nehri'nin Karia bölgesini suladığı; getirdiği alüvyonlarla bir yandan toprağın verimini artırıp bir yandan da liman şehirlerini denizden uzaklaştırdığı, bataklıklar meydana getirdiği; yaptığı kıvrımlarla da kıyısındaki ülkelerin sınırlarını değiştirdiği ve bu nedenle de para cezasına çarptırıldığı ifade edilmektedir.

Efsaneye göre bu duruma dayanamayan halkın öfkelenip, nehri dava ettiği; nehrin yargılama sonucunda para cezasına çarptırıldığı ve cezasını da karşıdan karşıya geçen nehir taşıtlarından aldığı ücretlerle ödemiş olduğu anlatılmaktadır.

Aydın ili ile ilgili on ikinci efsane Bayladı'nın (2004) derlediği olağanüstü şeyler hakkındaki efsaneler sınıfında yer alan "*Beş Parmak Dağları'nın Uykuya Doymaz Çobanı*" adlı efsanedir. Bu efsanede toplam 551 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerin 58 tanesi (%10,53) coğrafi öğedir (Tablo 15). *Gece (9), çoban (7), Beşparmak Dağları (5), göl (5), Ay (3), sürü (3), dağ (3), ağaç (2), Latmos (2), Latmos Dağları (2), yeryüzü (2), kıyı (2), Bafa Gölü (1), dağ silsilesi (1), dağ sırası (1), dağ yamacı (1), doruk (1), Güneş (1), zeytin (1), çam (1), batı (1), güney (1), mağara (1), Karia (1) ve dünya (1)* gibi kavramlar doğrudan coğrafi öğelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımlarına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Beşparmak Dağları antik çağda Latmos Dağları olarak bilinmektedir. Bu dağlar, parmaklarını göle doğru uzatmış dev bir ele benzeyen bir dağ sırasıdır. Buradaki rengi zaman zaman mavi, zaman zaman da laciverde çalan gölün adı Bafa Gölü'dür.

Efsanede Beşparmak Dağları'nda çoban olan Endymion ile ay tanrıçası Selene arasındaki aşk anlatılmaktadır. Endymion'un her gece Beşparmak Dağları'ndaki mağarasında uykuya daldığı ve Selene'yi düşünde gördüğü; Selene'nin ise geceleri aydınlatma görevine başlamadan önce mutlaka Karia diyarından geçip; Güneş doğana kadar Endymion'u uykusunda seyrettiği anlatılmaktadır.

Tablo 15. *Beş Parmak Dağları'nın Uykuya Doymaz Çobanı* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Gece	9
Çoban	7
Beşparmak Dağları	5
Göl	5
Ay	3
Sürü	3
Dağ	3
Ağaç	2
Latmos	2
Latmos Dağları	2
Yeryüzü	2
Kıyı	2
Bafa Gölü	1
Dağ silsilesi	1
Dağ sırası	1
Dağ yamacı	1
Doruk	1
Güneş	1
Zeytin	1
Çam	1
Batı	1
Güney	1
Mağara	1
Karia	1
Dünya	1
Toplam	58

Bayladı'nın (2004) derlediği yaratılış efsaneleri sınıfındaki “Çömlekçi Kız Kaeria” adlı efsanede 114 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin 19 tanesi (%16,67) coğrafi ögedir (Tablo 16). *Miletos (3), şehir (3), su (2), toprak (2), Atina (2), İonia (1), Karia (1), Kariyalı (1), Priene (1), Ephesos (1), bölge (1) ve güney (1)* gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam yoktur. Antik çağda Homeros'a göre ‘*Kariyalıların yurdu*’ (Bean, 2001: 200) olarak geçen Miletos şehrinin kuruluşu anlatılmaktadır. Akurgal da buraya yerleşen insanların çoğunlukla Karia'dan geldiğini ifade etmektedir. Bu efsanede Kaeria adlı bir kızın toprak ve suyu karıştırarak yapmış olduğu çamuru Atina kralının oğlu olan Neileus'a verdiği ve bugün Didim'de Akkoy'un 5 km. kuzeyinde yer alan ve ilkçağda bir liman kenti olan Miletos'un bu çamurun verildiği yerde kurulduğu anlatılmaktadır. Strabon da Miletos'un Pyloslu Neleus tarafından kurulduğunu doğrulamaktadır (Strabon, 1993: 146).

Tablo 16. *Çömlekçi Kız Kaeria* adlı efsanede geçen coğrafi ögeler

Kodlar	f
Miletos	3
Şehir	3
Su	2
Toprak	2
Atina	2
İonia	1
Karia	1
Karialı	1
Priene	1
Ephesos	1
Bölge	1
Güney	1
Toplam	19

Bayladı'nın (2004) derlediği efsaneler genellikle uzun olmasına rağmen olağanüstü şeyler hakkındaki efsaneler sınıfında yer alan "*Antheus ya da Sadakatin Cezası*" adlı efsanede toplam 82 kelime kullanılmıştır ve bu kelimelerin %7,32'si coğrafi ögedir. Bu efsanede *Kuyu (3)*, *Miletos (1)*, *taş (1)*, *altın (1)* gibi kavramlar doğrudan coğrafi ögelere karşılık gelmektedir. Bu kavramların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında herhangi bir mecaz anlam görülmemiştir. Bu efsanede Halikarnassos kralının oğlu olan Antheus'un *Miletoslu Phoibos*'un sarayında tutsak olarak yaşamakta olduğu ve Phoibos'un karısı Kleoboia (ya da Phiaikhme) Antheus'a âşık olduğu; ancak konukluk haklarına saygıda kusur etmek istemeyen Antheus'un Kleoboia'nın aşkına karşılık vermediği anlatılmaktadır. Kleoboia'nın öcünü almak için altın bir şarap kadehini kuyuya attığı, sonra da Antheus'a kuyuya inip kadehi aramasını söylediği delikanlı kuyuya inince de Kleoboia'nın Antheus'un üzerine bir taş atarak öldürdüğü, fakat sonra yaptığına pişman olduğu ve kendisini astığı anlatılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Efsaneler içerisinde barındırdıkları pek çok toplumsal mesajın yanı sıra yerel coğrafyaya ilişkin bilgiler de taşımaktadır. Bu çalışma yerel coğrafi bilginin yayılması açısından önemlidir. Derlenen bilgilerin gelecek nesillere ulaşabilmesi için efsanelerin korunmaları ve farklı açılardan incelenmeleri gerekmektedir.

Bu araştırmada Aydın ilindeki sözlü edebiyat ürünlerinden efsanelerde geçen coğrafi ögeler tespit edilmiş; fiziki coğrafyaya ilişkin kavramların dağ, ova, vadi, nehir, toprak vb. %58,4 ile daha fazla olduğu bulunmuştur. Beşeri coğrafya ögelerinin halk, Karia, bölge, şehir vb. olmak üzere %34,4 ve ekonomik coğrafyaya ait çoban, sürü, zeytin, nehir taşıtı vb. ögelerin ise %7,2 oranında olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3). Literatürdeki yerel coğrafya çalışmalarında (Aliağaoğlu, 2013; Baysan ve Kara, 2014; Kara 2016) fiziki coğrafyaya ilişkin kavramların daha fazla kullanıldığı rapor edilmektedir. Bu çalışmada da fiziki coğrafya ögelerinin fazla oluşu insanların mekâna dair fiziki ögeleri daha fazla/önce algılamasından kaynaklanabilir.

Efsane ve mitleri tanımakla belli bir toplumun davranışlarını, isteklerini, zevklerini anlamak mümkündür. Günümüzdeki eğitim etkinliklerinin bulunmadığı zamanlarda efsanelerin ve mitlerin bir bakıma toplumda bazı ahlak kurallarının ve inanışların yerleşmesini sağlayan önemli araçlar olduğu düşünülebilir. Mit ve efsanelerin rolü eğitimin kültürü yayma ve devam ettirme ilkesi açısından önemli olmuştur (Yılar, 2005). Efsane, hikâye, destan, masal vb. metinler okullarda kullanıldığında yerel coğrafi bilgiler hakkında öğrencilerin çıkarımlarda bulunması ve öğrenilen bilgilerin içselleştirilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Örneğin, M.Ö. 1500'lerden itibaren Büyük Menderes nehrinin etkisiyle Latmos Körfezi'nin alüvyonla dolması, Bafa Gölü'nün bu nedenle bir alüvyon set gölü haline dönüşümü, Latmos Körfezi'ne, dolayısıyla denize bir zamanlar kıyısı olan Miletos, Herakleia, Myus, Priene gibi kentlerin karalaşma sonucu deniz ticaretinin bitmesiyle bu kentlerin sönükleşmeleri "*Para Cezasına Çarptırılan Nehir*" adlı efsanedeki coğrafi öğeler kullanılarak anlatılabilir. Bunlar gibi metinlerin kullanılması öğrencilerin düşünme becerilerinin de gelişmesine katkı sağlayabilir. Aynı zamanda da sözü geçen metinlerin incelenmesi ile PISA, ALES gibi dil açısından anlam bilgisini ölçen sınavlar düşünüldüğünde öğrencilerin dil becerilerini geliştirmeye katkı sağlayacağı hatırd tutulmalıdır.

Çocukların yaratıcı düşüncelerini geliştirmedeki en önemli yollardan birisi onların farklı düşünme, dolayısıyla bir probleme birden fazla çözüm yolu bulma yeteneğini geliştirmektir. Mit ve efsaneler, farklı düşünme ve yaratıcı düşünme konusunda birçok fırsat sağlayabilirler. Efsaneler sayesinde sosyal yaşam ve tabiat olaylarını farklı şekilde yorumlayan çocuklar, duygusal ve sosyal zeka açılarından kendilerini geliştirebilme ve olaylara farklı açılardan yorum yapabilme yeteneği kazanma olanağı bulabilir (Yılar, 2015).

İnsan-çevre etkileşiminin temeli olan efsanelerin sayısı fazla olmasına rağmen Aydın ili ile ilgili derleme çalışmaları yeterli sayıda değildir. Aydın'ın komşu illerinden Muğla'da Önal'ın (2003) ve Denizli'de Türkteş'in (2012) yaptığı çalışmalarda daha çok efsane derlendiği belirtilmişti. Ancak Aydın ili ile ilgili kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, hala yazıya geçirilmemiş efsanelerin bulunduğu düşünülmektedir. Bu eksiğin giderilebilmesi için derleme çalışmalarına daha çok ağırlık verilebilir.

Aydın ili ile sınırlandırılmış olan bu çalışmanın diğer iller ya da bölgelerde yapılacak incelemeler ve efsanelerin eğitimde kullanılabilirliğine ilişkin örneklerle çoğaltılması önerilir. Ayrıca bu çalışmanın yapılacak olan başka çalışmalara da öncülük edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akurgal, E. (2014). *Anadolu Uygarlıkları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aliagaoglu, A. (2013). "Şehinsel Toponomi: Balıkesir İlinde Mahalle Adları, Bir Sınıflandırma Denemesi". *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 16(29): 45-62.
- Atakan, A. (2002). *Afyonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İzmir.
- Aydın Valiliği. (t.y.). *Aydın İl Tarihi, İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayını*, Aydın.
- Batur, S. (2016). *Kent Kent Yurdumuzun Söylenceleri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 4. Baskı.

- Bayındır, H.H. ve Poyrazoğlu, H.F. (1966). *Aydın Kenti Tarihi, Coğrafyası ve Bugünü*. Aydın: Kolalı Matbaası.
- Bayladı, D. (2004). *Efsaneler Dünyasında Anadolu*. İstanbul: Say Yayınları, 3. Baskı.
- Baysan, S. ve Kara, A. (2014). “Aydın’da Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları: Şehirsel Toponomik Özellikler”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 12(1): 23-48.
- Bean, G.E. (2001). *Eski Çağda Ege Bölgesi*, İstanbul: Arion Yayınevi, 3. Baskı.
- Cemiloğlu, M. (2006). “Eğitim Bilimi Açısından Örtük Program ve Halk Anlatılarının Örtük Program Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Bursa Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2): 257-269.
- Civaroğlu, Ö. (2000). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Esin Yayınevi, 3. Baskı.
- Eyüboğlu, İ.Z. (2007). *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Gönen, S. (2007). “Efsanelere Göre İnsan Adlarından Kaynaklanan Yerleşim Yeri Adları ve Beyşehir Gölü”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 17: 257-266.
- Güler, M. (2017). *Efsane Dolu Anadolu*. İstanbul: Doğan ve Egmont Yayıncılık.
- Işık, N. ve Karakuş, N. (2017). “Erken Çocukluk Döneminde Efsane, Destan ve Masal Metinlerinin Kullanımı”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(41): 118-133.
- Kabağaçlı, C.Ş. (1983). *Anadolu Efsaneleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 4. Baskı.
- Kara, A. (2016). *Aydın Efeler İlçesi Yer Adlarının Değerlendirilmesi*. Adnan Menderes Üniversitesi: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın.
- Karakuzulu, Z. ve Atınur, G. (2007). “Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Tortum, Çıldır ve Tödürge (Demiryurt) Gölleri”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 34: 1 57-167.
- Kılıçkaya, A. (2014). *Mitoloji, Din ve Efsaneler Işığında Anadolu*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Koçman, A. (1993). *Ege Ovalarının İklimi*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Nar, M.Ş. (2014). “Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Kıbrıs, Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20(79): 55-77.
- Osan, M. (2006). *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*. Pamukkale Üniversitesi: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli.
- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önal, M.N. (2003). *Muğla Efsaneleri*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu R. (2002). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Püsküllüoğlu, A. (2016). *Efsaneler*. İstanbul: Arkadaş Yayınevi, 13. Baskı.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (1992). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2013). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 7. Baskı.
- Seyidoğlu, B. (1997). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (2015). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Strabon. (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 3.Baskı.
- Şimşek, A. (2001). “Tarih Eğitiminde Efsane ve Destanların Rolü”. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(3): 11-21.
- Tangülü, Z. (2016). “Efsaneler ile Sosyal Bilgiler Öğretimi”, *Sosyal Bilgilerde Sözlü ve Yazılı Edebiyat İncelemeleri*. (Ed: Halil Tokcan). Ankara: Pegem Akademi.
- Tatar, R.S. (2012). *Efsaneler-Söylenceler*. İstanbul: Su Yayınları.

TDK (2018) *Güncel Türkçe Sözlük*

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a97eadbb60ce6.99851832 Erişim tarihi: 01.03.2018.

Tokgöz, Z. (2005). *Anadolu Efsaneleri*. Konya: Kervan Yayınları.

Türktaş, M.M. (2012). *Denizli Efsaneleri*. Pamukkale Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli.

www.aydin.gov.tr/aydin-ili-tarih, 11.12.2017.

www.aydinkulturturizm.gov.tr/efsaneler.html, 10.12.2017.

www.aydinkulturturizm.gov.tr/TR,64419/apollon-tapinagi.html#, 17.02.2018.

www.cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari.html, 8.5.2018.

Yılar, Ö. (2005). "Mit, Efsane ve Eğitim". *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11: 383-392.

Yılar, Ö. (2015). *Halk Bilimi ve Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 4. Baskı.